

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

156

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Compaginació: Natàlia Báscones
Disseny: Canseixanta
Tria de novetats: Pineda Vaquer,
Carles Barrull (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: I Congrés del món de la ...	1
TEMES 1: Les intervencions ...	2
TEMES 2: L'evolució de la masia	5
TEMES 3: Els masos a les terres ...	8
PATRIMONI: L'ecomuseu del blat,...	11
RESSENYES	13
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

ASSUMPTA SERRA I CLOTA. Arqueòloga i doctora en Història Medieval (UB), especialista en història i patrimoni del món rural català. Coordinadora de la secció d'Història Rural de la ICEA i del I Congrés del món de la masia: passat, present i futur del territori rural català.

I CONGRÉS DEL MÓN DE LA MASIA: PASSAT, PRESENT I FUTUR DEL TERRITORI RURAL CATALÀ

En aquest moment Catalunya està en una fase de canvis profunds que van arrencar de temps enrere. Canvis que afecten el territori i el món rural en particular. Ens estem adaptant a un nou model productiu on les noves tecnologies tenen un paper rellevant; una nova forma d'entendre la vitalitat del territori abocada a equilibrar l'abandonament de població en algunes zones amb propostes alternatives com ara el turisme rural, la producció i el consum de productes de proximitat, i també la rehabilitació tant de masos com d'edificis singulars. Un debat interdisciplinari sobre tots aquests temes és necessari no solament des del punt de vista acadèmic o polític, sinó que la mateixa societat l'està demanant, com es pot apreciar en la quantitat de jornades, llibres i activitats que s'estan proposant ja fa temps, al llarg de tot l'any i en una geografia molt extensa. Per aquesta raó s'està organitzant el *I Congrés del món de la masia: passat, present i futur del territori rural català*. L'entitat organitzadora és la Secció d'Història Rural de la Institució Catalana d'Estudis Agraris (ICEA), filial de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). La ICEA és una entitat científica, tècnica i cultural, de reflexió, estudi i debat de les temàtiques del món rural. És independent i plural, no té finalitat de lucre i es basa en la dedicació voluntària dels seus membres. S'estén a les terres de llengua i cultura catalanes, on organitza i duu a terme una gran

diversitat d'activitats. Està estructurada en seccions: Agricultura, Protecció Vegetal, Forestal, Estudis Rurals, Ramaderia, Sòls, Jardineria i Paisatgisme, Viticultura i Enologia, i Història Rural.

La secció d'Història Rural es formà el desembre de 2007 com a resultat del V Congrés de la Institució Catalana d'Estudis Agraris, amb motiu del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. Està constituïda com a grup multidisciplinari dins de la IECA, amb historiadors, arqueòlegs, geògrafs i arquitectes, juntament amb agrònoms, tècnics agrícoles, biòlegs, veterinaris i especialistes forestals o en sòls, entre altres. Té com a lema ser un punt de trobada de diferents disciplines i mirades sobre temes relacionats amb el món rural del territori català.

Per aquest motiu, aquest congrés ha estat preparat per professionals relacionats amb el món rural que formen part d'institucions o entitats on es troben tant la multidisciplinarietat com la integració: CATS de la UdG, ETSAB de la UPC, Unió de Pagesos, ESG Vila Nova de Cerveira, Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya, ICEA, UAB, UB, ESAB de la UPC, AMTE, AADIPA del COAC, Departament de Cultura, SCOT de l'IEC, CDCA de Solsona, i Departament de Territori i Sostenibilitat. Tindrà lloc els dies 11, 12 i 13 de març de 2015, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans (carrer del Carme, 47, Barcelona). ■

Cartell del I Congrés del món de la masia.

temes-1)

JOAN CURÓS I VILÀ. Doctor arquitecte. Universitat Politècnica de Catalunya

LES INTERVENCIIONS CONTEMPORÀNIES DE LA MASIA

La masia és la identitat arquitectònica del territori català. És una arquitectura que es caracteritza per la seva gran dosi d'humilitat i la seva naturalitat formal, la qual s'insereix al lloc i aconsegueix l'òptima sostenibilitat ambiental, per les formes que donen resposta a la topografia que l'acull, pels materials autòctons emprats en l'execució i per la bona articulació entre dependències, que permet aconseguir la millor funcionalitat per a l'ús a què es destina l'edifici. La seva arquitectura manté un diàleg molt clar amb el context, sempre de manera molt plausible i lluny de qualsevol estridència. És l'antítesi d'alguns edificis construïts en aquests últims anys, que tenen un afany desmesurat de protagonisme vinculat tant a qui els ha encarregat com a l'arquitecte que els ha projectat.

Es pot corroborar que l'arquitectura de la masia és molt racional i carregada de sentit comú. La masia és una arquitectura d'un saber fer no especialitzat però integrat en la cultura del lloc, construïda pels mateixos que l'habitaven. Les proporcions són molt harmonioses entre elles i alhora fan que les línies es relliguin amb el paisatge que l'envolta. La major part de masies han anat creixent segons requerien les necessitats de la família i l'explotació, i tot i així s'ha obtingut un resultat molt unitari del conjunt.

Reforma i ampliació d'una masia en què s'aprecia el diàleg entre tradició i modernitat. (Foto de l'autor)

Aquest procés de creixement es va iniciar secularment en moltes masies amb un nucli reduït, fins arribar en molts casos a grans pairalies. Gairebé la totalitat dels creixements eren en horitzontal, atès el terreny perimetral de què disposaven. Aquests paràmetres són unes pautes projectuals que cal considerar en les intervencions contemporànies. L'objectiu de creació de la masia correspon a una estructura econòmica sostenible d'àmbit familiar. Això ha perdurat durant segles fins fa uns quants anys, quan va deixar de ser així i els canvis van conduir els propietaris a replanjar-se l'explotació agrícola i ramadera perquè continués sent sostenible i viable econòmicament.

Aquesta petita estructura econòmica familiar que sustentava la masia ha portat a transformar les explotacions agrícoles en un procés d'industrialització. La transformació ha significat ampliar notablement la capacitat de tots aquells masos en què els descendents han apostat per a la continuïtat de l'explotació. La resta de masos, els que han decidit abandonar l'explotació agrícola i ramadera i per tant han emprès un nou rumb, han hagut d'adoptar un ús diferent de la masia per a la seva salvaguarda i sostenibilitat econòmica.

Aquests nous usos són diversos: allotjament per a turisme rural (una activitat molt freqüent), restaurants, cases de colònies o altres usos col·lectius. Aquests canvis han suposat una adaptació de l'organització interior de la masia per donar resposta a aquests usos diversos.

Tot això ha conduït a la transformació arquitectònica del món rural, i de la masia com a centre neuràlgic d'aquest. Moltes de les intervencions practicades (reformes, ampliacions, noves construccions) no han estat gaire afortunades pel que fa al patrimoni rural existent. Majoritàriament s'ha implantat una tècnica cal·ligràfica del llenguatge de l'edifici preexistent mal interpretat i mal traduït a la contemporaneïtat, la qual cosa ha conduït a l'obtenció d'uns resultats mimètics que han transformat moltes masies en edificis folklòrics i pessebrístics, i han fet desaparèixer la frescor, l'autenticitat i la bona praxi amb què estaven construïdes al seu dia.

La legislació del nostre país ha influït per obtenir aquest resultat, atesa la seva rigidesa d'aplicació, tant en l'ús dels materials com les proporcions dels forats o obertures,

entre altres restriccions. La redacció de la norma està orientada a la fossilització d'aquesta arquitectura. Cal considerar que la manera de viure dels segles XVII-XVIII i l'actual són molt diferents, la qual cosa ha de permetre la millora d'aquest patrimoni sense renunciar-ne als orígens i al llenguatge. Només cal passejar per indrets d'alta muntanya i observar els edificis de nova construcció destinats a segona residència tipus pleta, amb una aparença caricaturesca de cartó pedra derivada de la mala interpretació del llenguatge del saber estar de la masia.

Entenem la masia, per definició, com una construcció molt integrada al lloc, principalment per l'ús de materials autòctons. Això fa que la traducció del seu llenguatge als nostres temps sigui absolutament compatible amb l'ús de tècniques constructives i materials actuals, si bé en l'actualitat en una part molt important d'intervencions practicades a les masies s'ha considerat renyit.

Sovint, les reformes o noves construccions magnifiquen elements estructurals amb unes seccions molt més grans que les necessàries, quan a les estructures originàries eren elements d'una total discreció.

Un dels sistemes constructius que s'han aplicat de manera indiscriminada a les reformes han estat els murs de pedra vista, però poques vegades amb un resultat comparable als murs originaris de les masies, tant pel que fa al cromatisme com per l'extraordinari encaix amb què es col·locaven les pedres, que constituïen així un element del tot unitari i monolític.

Un dels aspectes poc exemplars és el notable increment superficial de les juntes entre pedres respecte als murs originaris, on aquestes eren minúscules i gairebé inapreciables. Abans s'encaixava una pedra amb l'altra per tal de reduir al màxim la superfície de la unió i actualment se separen les pedres, amb la qual cosa en el conjunt del mur predomina tant la superfície de pedra com la de junta. Per remarcar més aquesta manca d'unitat de la junta, s'hi aplica morter de ciment pòrtland de color gris, que produeix un contrast de color amb la pedra; per tant, el mur esdevé bicolor i d'aspecte fragmentat.

El morter de molts murs originaris, en canvi, era d'argamassa i amb el pas del temps anava adquirint una patina de color beix que generalment s'uniformava amb la pedra calcària, la més predominant. En altres situacions o contrades també s'hi barrejava terra de la zona per unificar més el cromatisme del conjunt del mur.

Aquest procés d'ensenyar la pedra ha estat tan generalitzat que fins i tot s'ha eliminat l'arremolinada i pintura, generalment de color blanc, de determinades masies benestants. Aquest sistema constructiu d'aplicar una capa pro-

tectora d'arremolinat era comú en les classes socials amb un determinat poder adquisitiu, les quals es podien permetre aquest acabat del mur. També és freqüent a les masies emplaçades en llocs on la pedra era escassa i per tant la vulnerabilitat del mur era evident; allà, l'acabat millorava la protecció per a la salvaguarda de les inclemències atmosfèriques.

Restitució d'una paret de pedra. (Foto de l'autor)

Tots aquests ingredients han portat a obtenir una «arquitectura» pastitx, quan l'interessant és combinar la tradició amb la modernitat i revitalitzar aquesta arquitectura.

Aquestes pràctiques confirmen que hi ha hagut manca de respecte a les masies i que no s'han analitzat i estudiat prou els orígens previs a les intervencions realitzades per tal d'afavorir-ne la qualitat. Complementàriament, ha mancat sensualitat en l'aplicació i el tractament dels materials, com es delata clarament en la restitució dels murs de pedra. Terminològicament, a aquesta arquitectura se li associa sovint la paraula *rústic*. Quantes vegades hem sentit dir: «aquesta casa és rústica»? Què vol dir això en arquitectura? És una paraula molt generalista que significa 'relatiu al camp', i aquesta generalització ja és un símptoma de banalització de les intervencions en la masia.

L'ofici de projectar no conté receptaris ni dogmes per seguir, sinó que depèn de l'habilitat de l'arquitecte per adequar i aplicar un llenguatge adient i personalitzat a cada masia concreta, per tal que el seu aspecte millori si és possible, o almenys no empitjori.

Els arquitectes municipals tenen un paper pedagògic i de mediador important en aquest àmbit entre el projecte i l'aplicació de la normativa, per tal de discernir entre la qualitat arquitectònica projectada en una masia i l'aplicació d'una mala praxi. Les normatives urbanístiques, en determinats casos, no faciliten una bona intervenció, ans

1

2

5

8

11

13

14

16

temes-1

al contrari, acostumen a estar mancades de flexibilitat perquè l'arquitecte pugui articular tradició amb modernitat. Els resultats d'integració al lloc i de confort interior solen ser més agraïts quan s'aplica un llenguatge contemporani a una arquitectura ancestral, per rejuvenir-la, que no pas quan s'està obligat a aplicar escrupolosament el dictat de la normativa, i s'obtenen els resultats majoritàriament descrits. Això no suposa incomplir la legislació, sinó voler que aquesta sigui un aliat a l'hora de projectar, i no un impediment com succeeix sovint.

La magnitud de la masia i el conjunt dels edificis annexos és el reflex de la magnitud de l'explotació del mas, però no sempre existeix relació entre grandària i qualitat arquitectònica de les intervencions o noves construccions realitzades.

Les noves construccions a l'explotació executades com a forma de capitalització són escasses. En determinades ocasions es limiten a la construcció de petites naus, a vegades d'autoconstrucció, per guardar maquinària o per al bestiar, on es palesa que l'articulació entre els volums i la coherència de l'ús dels materials no han estat objectius prioritaris. Fins i tot hi ha construccions on els tancaments estan construïts amb diferents materials reciclats, cosa que dóna una imatge molt degradada del conjunt del mas. Els propietaris dels masos que han optat per transformar l'explotació, tant agrícola com ramadera, per augmentar-ne la capacitat han necessitat construir nous edificis, per allotjar grans quantitats de bestiar i per guardar la maquinària. En aquestes intervencions s'ha implantat en molts casos un llenguatge urbà similar al patró estàndard de tantes naus industrials que esquitxen els polígons del nostre país.

Les actuals pautes de la vida rural i els trets característics dels pobles han estat també el resultat de la modernització i de l'adopció progressiva d'una cultura urbana, en un context totalment diferent del de la ciutat.

La preocupació per les qüestions relacionades amb l'espai rural ha estat sempre marginal a la cultura urbanística. Cerdà ja plantejava uns principis d'ordenació de l'espai agrari, en què distingia dos conceptes, el de ruralització i el d'urbanització: ruralització era obrir la terra per cultivar-la, mentre que la urbanització es referia a obrir la terra per habitar-la. Un contemporani seu, l'italià Cattaneo, ja deia uns anys abans que l'art d'edificar i l'art de cultivar eren inseparables.

Bayer va fer un llarg repàs de l'arquitectura rural, que incloïa la masia, el *cortijo*, els *caseríos* i d'altres, en què va recollir no tan sols la consideració del tipus històric que anys abans havia proposat Elies Rogent, sinó que especi-

ficava i concretava la utilitat d'un tractat de construccions agrícoles. Va creure més útil i pragmàtic, encara que més difícil, fer un estudi de les nostres construccions rurals o indústries rurals per comarques.

Nova estructura de fusta d'una masia reformada. (Foto de l'autor)

El tema de l'arquitectura rural tampoc no ha estat aliè als arquitectes. N'és una mostra la sèrie de treballs que Danés i Torras, Urabayen, García Mercadal o Torres Balbás van començar a dedicar a l'arquitectura popular des dels anys 1920. ■

MÒNICA ALCINDOR I HUELVA. Doctora arquitecta. Escola Superior Gallaecia

L'EVOLUCIÓ DE LA MASIA

Les condicions urbanístiques d'edificació més enllà de la imatge

Regular sobre el futur de la masia conté una gran dificultat, ja que cal tenir en compte moltes variables en poques lleis. Aquesta difícil feina està dipositada en alguns articles del text refós de la Llei d'urbanisme de Catalunya de 2005, i més concretament en les figures del catàleg de masies o el PEM, en cas que el municipi en qüestió en disposi.

No sempre la legislació aconsegueix donar resposta a totes les qüestions rellevants per a l'evolució curiosa d'aquests edificis, o compaginar els seus preceptes a la realitat en què es desenvolupa l'exercici de rehabilitació, i això dona lloc a punts d'incoherències i contradiccions. En aquest article es pretén destacar-ne alguns i així ser conscients que encara queda camí per recórrer.

Mitjançant un breu estudi exploratori al voltant de les condicions d'edificació marcades als diferents catàlegs de masies, es concretarà aquest objectiu de presentar el difícil engranatge entre els preceptes de la normativa i la possibilitat o pertinència de portar-los a terme.

La primera qüestió que cal abordar és el significat de tradició i modernitat. Aquesta explicació és necessària per comprendre com ha canviat el context on la masia va evolucionar en el passat i com està obligada a fer-ho avui en dia. «La idea de tradició fa referència directa al factor “temps” i implica, per tant, una certa continuïtat de determinats elements culturals mitjançant la història» (Martí, 2001, p. 139). La tradició obeeix a les personalitats que reben la seva autoritat del respecte a les tradicions, a diferència de la base conceptual de la modernitat, que recau en lleis de caràcter impersonal. Però s'esdevé que «les maneres de vida o organització social que van sorgir a Europa del voltant del segle XVIII en endavant i llur influència, posteriorment, els han convertit en més o menys mundials» (Giddens, 2011, p. 15), i per tant s'han imposat. Ara el context on evolucionen aquests edificis, carregats de simbolismes, es regeix per unes pautes diferents de les originals.

Originalment les masies van néixer amb límits materials molts precisos. La construcció tradicional havia de resoldre les seves necessitats amb els materials de què disposava l'entorn, cosa que va donar lloc a característiques peculiars que les ha fet diferents a cada regió.

En canvi, amb la implantació de la modernitat el context tecnològic mitjançant el qual es canalitzen les intervencions està regit per noves institucions creades. És a dir, per una interrelació de capitalisme i industrialització, substancialment diferent de les condicions inicials d'execució de les masies en termes de producció de matèries primeres i de tècniques, a més d'altres factors que, tot i ser influents en el tema que ens ocupa, tenen un efecte més indirecte pel que fa als interessos d'aquest article.

Per tant, la intervenció en aquests edificis heretats, signes d'ordres tradicionals que han desaparegut o estan en vies de fer-ho, es troba dins d'un medi cultural que ha variat molt, ja que la font predominant de l'organització i construcció ja no té res a veure amb el vell ordre de la societat tradicional, sinó amb la regulació administrativa, els negocis i la conveniència tècnica.

Encara que el món rural va ser un dels que van mantenir durant un temps més prolongat les dinàmiques de construcció heretades (fins ben entrat el segle XX), això no vol dir que no sentís els efectes de la modernitat. Però a mitjan segle XX la implantació dels mecanismes de la modernitat es va fer evident sense cap tipus de discreció i a un ritme accelerat. Processos homogeneïtzadors i deshumanitzadors començaven a unificar qualsevol construcció sense importar el territori al qual estava vinculada.

Això va portar a l'exaltació dels paisatges preindustrials, és a dir, el camp i els seus paisatges rurals. Aquests van prendre el paper de signes identitaris encara amb més força que fins al moment. La masia intensifica el paper d'una realitat física que representa la institució al voltant de la qual girava l'organització social del món rural, aquell món que la modernitat estava esborrant (Figura 1). I per tant, en paral·lel, també va anar creixent un sentiment de protecció vers aquells rastres d'un passat propi i particular. Serà la mateixa organització impersonal creada en la modernitat l'encarregada de vetllar per la conservació de la masia i evitar-ne la transformació accelerada i sobtada.

I aquí sorgeix una qüestió. Com assegurar la protecció d'aquest patrimoni? Quines variables caldria legislar per evitar que les masies pateixin els processos globalitzadors que s'estan imposant en altres àrees de la nostra societat? La legislació actual regula les intervencions a les masies

1

2

5

8

11

13

14

16

temes-2)

Figura 1: Paisatge rural de Collsacabra (Font: Oriol Roselló)

mitjançant el text refós de la Llei d'urbanisme de Catalunya de 2005 (TRLUC), i més concretament les figures del catàleg de masies o el PEM, en cas que el municipi en qüestió en disposi.

L'esperit que guia l'elaboració de les condicions d'edificació dels catàlegs és l'harmonia visual i la contextualització material, però en aquesta lluita per evitar la discordança visual es pot arribar a oblidar o menysprear altres assumptes que, si bé no són fonamentals per a aquest objectiu principal, no deixen de ser importants a l'hora d'assegurar un envelliment digne d'aquests edificis. Alhora, les reglamentacions poden no tenir en compte la viabilitat material dins del nou ordre imposat per la modernitat.

Així, de manera reiterada, als apartats de condicions d'edificacions dels catàlegs en vigor apareixen qüestions com aquestes: «Les intervencions respectaran les condicions ambientals, arquitectòniques, materials i característiques del lloc o del seu entorn immediat» o «Les façanes seran de pedra vista amb la textura habitual a la zona o bé arrebossades i pintades o estucades amb colors terres o ocres». Per comprendre les implicacions d'aquesta frase es concretarà la reflexió al voltant de la determinació de la pedra, perquè es tracta de condicions materials que han de ser del lloc o de l'entorn immediat. El primer que cal destacar és que es tracta d'un concepte molt ambigu: quina pedra és la del lloc o de l'entorn immediat? De quina pedrera ha de sortir? Una part de la pedra amb què s'han construït aquestes edificacions s'extreia de pedreres properes que actualment es troben tancades per inviabilitat econòmica o que han modificat el destí de la producció per obtenir un major rendiment econòmic, i per exemple es dediquen a la producció de ciment o la creació de graves de trituració. Per altra banda, l'altra font de procedència de la pedra dels murs d'aquestes masies eren pedres dels camps de conreu, raó de l'heterogeneïtat dels tancaments (Figura 2).

Per tant, és un clar exemple de complexitat amagada al darrere d'una frase amb la intenció d'evitar una discordança visual. La normativa es presenta ambigua en la definició de la pedra del lloc i també aliena a la complicació que suposa obtenir, pels circuits convencionals de distribució, pedres d'origens tan diferents de les que avui dia estan en circulació. Això es pot complicar més encara si la intervenció planteja una ampliació que exigeix més quantitat d'aquesta pedra. Altres condicions d'edificacions que apareixen en molts catàlegs són: «Els colors de les façanes han de ser semblants als existents en el sector, amb un predomini absolut d'un color o material sobre tots els altres», o bé «En tot cas s'acabaran amb morter acolorit o pintures de color terrós». La cura dels materials que caldrà aplicar es defineix princi-

Figura 2: Tancament de pedra al Baix Empordà. (Font: Oriol Roselló)

palment pel valor cromàtic, mentre que la naturalesa dels mateixos és una qüestió secundària. Es pot llegir entre línies aquesta prioritització dels aspectes visuals que afecten la imatge exterior de les masies, per davant d'una preocupació per la compatibilitat entre materials tradicionals i industrialitzats, que pot ser font de patologies i degradació dels elements. Un altre exemple que podem trobar als catàlegs i que reforça la importància donada als aspectes visuals, en concret als cromàtics, el subministren aquestes reglamentacions: «Fusteria: Seran de fusta envernissada o pintada ja sigui en el color original o bé l'adient en el moment de l'actuació. Alternativament es podran utilitzar materials com alumini o PVC sempre i quan sigui de color o textura neutre i integrat amb els colors del conjunt edificat», o bé «Els elements de fusteria exterior, finestres, portes, porticons, etc., seran de fusta pintada de color fosc o tenyida i envernissada, també de color fosc».

L'ús de fusta, alumini o PVC implica gruixos i textures diferents i, com diu Edward T. Hall al seu llibre *La dimensió oculta*, el seu ús en arquitectura és en gran part casual i informal: «les textures dels edificis i els interiors rarament s'utilitzen amb consciència i amb coneixement psicològic o social» (1972, p. 86). I per tant, més enllà del component visual, permetran sentir que l'edifici forma part de l'entorn (Figura 3).

En alguns catàlegs també s'especifiquen materials que està prohibit incloure en les intervencions. Un d'ells són les gelosies ceràmiques, però el fet és que tradicionalment s'han utilitzat per facilitar l'assecatge dels productes de les activitats agropecuàries i, per tant, han contribuït a establir punts de referència cognitius de la col·lectivitat. El propòsit d'aquesta restricció és evitar una imatge contemporània procedent de materials de producció industrial i no té gaire a veure amb l'element, però en aquest cas la llei limita i generalitza en excés.

Arribats a aquest punt de l'article, cal puntualitzar que existeix una gran diversitat de catàlegs de masies en vigor, i molts d'ells han donat respostes complexes i madures a les reflexions aquí plantejades. Però encara falta completar la feina. Per concloure, en assumir el progrés com a noció central,

aquests sistemes han provocat el desmantellament de les formes tradicionals de construcció i han creat dependències mitjançant una tendència a envair tots els àmbits de la cons-

Figura 3: Exemple de fusteria tradicional. (Font: Oriol Roselló)

trucció i una aconseguida indispensabilitat. Els preceptes de maximització de l'eficàcia de la modernitat han donat pas amb força a una construcció estandarditzada on no hi ha lloc per a casos particulars, com exigeix la rehabilitació de les arquitectures locals. Això genera una contradicció dels principis funcionals constructius del patrimoni vernacle, perquè la lògica contractual del rendiment respecte a fins obliga a solucions estandarditzades i desvinculades del territori, tant físic com cultural. Però conscient d'aquest desancoratge, l'Administració, mitjançant l'eina de la legislació, promou un reconeixement creixent de la diversitat cultural local basat en les variables més visuals. El resultat és un patró confús de desconeixement i reconeixement de les lògiques culturals. ■

Bibliografia

J. MARTÍN, «Necesidad de la tradición, tiranía de la tradición», en Àngel CARRIL i Àngel B. ESPINA BARRIO, *Tradición. Cien respuestas a una pregunta*, Salamanca: CCT-Diputació de Salamanca i Instituto de Investigaciones Antropológicas de Castilla y León, 2001, p. 139-140.

F. CRUCES, *Símbolos en la ciudad: Lecturas de antropología urbana*, Madrid: UNED, 2010 (2ª ed.).

A. GIDDENS, *Consecuencias de la modernidad*, Madrid: Alianza Editorial, 2011 (1ª ed.).

E.T. Hall, *La dimensión oculta*, México: Siglo XXI Editores, 1972 (1ª ed.).

temes-3)

M. VICTÒRIA ALMUNI BALADA, ADELINA CASANOVA PUJOL, FERRAN TORTA NAVARRO. Comissió Cívica del Patrimoni de les Terres de l'Ebre

ELS MASOS A LES TERRES DE L'EBRE. UNA MIRADA INICIAL

El caràcter rural del territori de les terres de l'Ebre n'ha determinat la història i la configuració de la manera de ser i de viure dels seus habitants. Avui l'agricultura representa encara una part important de l'activitat econòmica del territori i en part és practicada a temps parcial. Amb tot, es fa evident la desaparició de formes de vida i de testimonis materials propis dels antics models agraris. Entre aquests testimonis materials es troba un ric conjunt de masades i altres construccions rurals disperses que constitueixen una part important del patrimoni arquitectònic no monumental de la zona.

Parlar del mas en aquest territori meridional del Principat actualment resulta complicat i fins i tot agosarat. La manca d'estudis monogràfics o de conjunt no permet més que una anàlisi inicial que plantegi qüestions per revisar en estudis posteriors, que sense cap dubte caldrà iniciar com més aviat millor. La desaparició d'edificacions importants a causa de l'abandonament i la desaparició dels testimonis directes del que va ser la vida al mas demanen atenció. Si no, ens arrisquem a deixar en el terreny del patrimoni oblidat un aspecte de la història que és necessari per entendre de manera global la realitat del territori. Si bé és cert que el poblament de les quatre comarques de l'Ebre es caracteritza conjuntament per ser concentrat, també ho és que el poblament dispers ha estat present des de sempre i que té un protagonisme important en zones concretes.

Parlar del mas, d'altra banda, obliga a fer referència també a tota una sèrie de construccions rurals associades o complementàries que al llarg dels segles han anat caracteritzant el paisatge. Casetes de camp, cabanes i barraques de pedra seca, corrals i paridores, povets i cisternes o aljubs, sínies, marges, valones, lligallos... constitueixen un ampli repertori d'elements constructius i ordenadors de l'espai que cal considerar de manera integrada i que només quan són plantejats com un tot permeten entendre la configuració de l'espai agrari d'aquest sector de Catalunya. Un sector, d'altra banda, que tampoc no es pot entendre del tot si no es considera la seva proximitat i relació històrica amb els territoris veïns de Castelló i Terol.

L'arqueologia i les referències documentals indirectes sobre l'ocupació andalusina permeten teoritzar sobre un hàbitat

dispers estructurat des de molt antic. A partir del moment de la conquesta cristiana del segle XII és possible traçar una continuïtat en el model de poblament que arriba fins a l'actualitat. Els estudis fets per Antoni Virgili permeten disposar de referències sobre l'ordenació del territori i de l'hàbitat directament vinculats a la ciutat de Tortosa per part dels poders cristians.¹ Sabem que els conqueridors van fer pocs canvis en la delimitació d'espais andalusina, contràriament al que va passar amb els mecanismes d'explotació. Hom identifica unitats d'explotació amb hàbitat dispers permanent associat quan es fa referència a *torres*. És el cas de les de la Carrova, del Prior, de Burjassénia... Es fa referència també a *masos*, terme que Virgili considera importat pels conqueridors. Se situen a Font de Quint, Palomera, Burjassénia, l'Aldea, l'Antic, Bitem o Granadella, entre altres. A les zones allunyades de la ciutat de Tortosa la població

Mas de l'Amat, al terme de la Sénia. Exemple de mas als Ports.
(Foto: Centre d'Estudis Seniençs)

dispersa va tenir poc protagonisme durant aquests segles de l'edat mitjana. Sí que cal fer referència a l'arrel medieval d'algunes caseries actualment despoblades. La majoria tenen l'origen en nuclis que van obtenir carta de poblament però no van aconseguir que es formés una població amb entitat. A diferència de les esmentades fins ara, se situen

en zones de secà més pobres i allunyades de les vies de comunicació. Moltes van mantenir veïnat fins al segle XIX i en algunes encara es documenten habitants el 1950. És el cas de llocs com el Carrascal (Mas de Barberans), Rafalgarí i Vallcanera (la Sénia), Garidells (l'Ampolla), Carles (Alfara), Almudèfer (Caseres), Pinyeres (Batea), Fullola (Tortosa), les Camposines (la Fatarella), la Gorrapta (Vinebre) o Berrús (Riba-Roja).

Durant els segles XVI i XVII la població de les terres de l'Ebre va créixer molt poc, fet que va comportar que el model de poblament es veiés en general molt modificat. Sí que va créixer de manera significativa la superfície de regadiu, especialment gràcies a la construcció de sínies als termes de Tortosa, Amposta i Alcanar. Només a Tortosa es documenten en aquest moment més de 300 masos, quantitat força significativa que obliga a dedicar-hi atenció.

El canvi més evident en la tendència poblacional i d'ocupació territorial arriba amb el segle XVIII. El creixement demogràfic provoca una important romputa de terres tant a la vora del riu com a les vessants de les muntanyes, alhora que s'incrementa l'especialització de la producció. A la segona meitat del segle s'inicia la colonització de les planes interiors, especialment del Montsià. El conreu de la vinya agafa força a Godall, la Galera i Ulldecona. Als termes de les actuals Santa Bàrbara, Freginals i Masdenverge i la Sénia serà l'olivera la que prendrà protagonisme. La població dispersa en aquest sector experimenta un augment molt considerable. El mateix succeeix a la Ribera d'Ebre, a la zona dels masos de Móra, actual Móra la Nova.

El creixement de les terres de conreu en aquests sectors continua al llarg del segle XIX. A més, a partir de 1860 s'inicia un altre procés força transcendent: la colonització del Delta. Es tracta d'un moment clau en l'evolució del poblament contemporani a les terres de l'Ebre. L'acabament de la construcció del canal de la dreta de l'Ebre el 1857 i la Reial ordre de 10 de maig de 1860 que permetia el conreu de l'arròs a la zona van suposar el tret de sortida per a la transformació de la plana deltaica en una gran extensió de conreu de regadiu especialitzada en l'arròs. La població es va establir en disseminats que són l'origen dels actuals nuclis de població: Jesús i Maria, la Cava, Sant Jaume d'Enveja, etcètera.

A la zona dels Ports i de les poblacions d'interior de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre la colonització de noves zones va ser més discreta, però també es va donar. A uns pobles més i a uns altres menys, la construcció de masos va donar resposta a la necessitat d'algunes famílies d'explotar terres allunyades dels nuclis de població davant de l'augment demogràfic que experimentava el món rural. S'ha pogut

documentar l'evolució d'alguns d'aquests masos ja entrat el segle XX gràcies a l'aportació dels testimonis orals que hi van viure. Fem referència del mas de l'Amat (la Sénia), el mas de la Franqueta i el mas d'Andill (Horta de Sant Joan), així com als estudis encara inèdits de Salvador Carbó sobre Horta de Sant Joan. Aquests masos de muntanya van mantenir el model de producció fins als anys trenta del segle XX. A partir de 1940, a les dificultats derivades de les transformacions del model econòmic tradicional s'hi van sumar els conflictes entre la Guàrdia Civil i els maquis. A tots els Ports moltes famílies van haver d'abandonar el mas.

Mas de Manou, a Móra la Nova. (Foto: UDEU arquitectura)

D'altres van rebre pressions de l'Administració, que prioritzava l'activitat forestal enfront de la ramadera en els territoris de la seva jurisdicció, i també van acabar marxant. Es tracta d'un fenomen comú a la zona dels Ports de Beseit, a la Tinença de Benifassà i als ports de Morella.

Els masos de les zones de mitja muntanya també es van anar despoblant a poc a poc. A continuació, durant la segona meitat del segle XX, ho han fet molts de la zona de Tortosa i de la plana. Avui alguns es mantenen com a magatzem. D'altres han tingut més sort i continuen habitats. Els que han estat abandonats es troben en un estat avançat de deteriorament.

No podem establir unes pautes de classificació sobre els masos de les terres de l'Ebre sense abans haver portat a terme un estudi aprofundit de la distribució territorial, de les característiques de les explotacions i de les edificacions. Apuntem només una proposta que, a priori, ens sembla que permet establir unes bases.

La zona on més tradició històrica i protagonisme té la masada se situa al voltant de la ciutat de Tortosa. Ocupa sectors dels termes de Xerta, Tortosa, l'Aldea i, en menor part, Amposta. Els masos són nuclis d'explotacions on el

temes-3) (pat

regadiu té un gran protagonisme gràcies al paper dels pous i les sènies. Sectors com Vinallop, Bitem o Pimpí es poden

Masada de l'Alto. Santa Bàrbara. (Foto: Centre d'Estudis Seniençs)

citar com a exemples de poblament disseminat existent des de l'edat mitjana.

El delta de l'Ebre és també un sector de poblament dispers important, estructurat més modernament a redós de la colonització del Delta.² Les barraques i cabanes que els primers colonitzadors es van construir, al llarg dels segles XIX i XX van ser substituïdes per masos, que vertebraven les explotacions arrosseres. Avui la gran majoria d'aquests masos no estan habitats permanentment.

De les planes interiors colonitzades els segles XVIII i XIX destaquen com a termes amb sectors de poblament en origen dispers Santa Bàrbara, Ulldecona i Móra la Nova. A Santa Bàrbara alguns dels antics masos conserven part de les instal·lacions industrials de producció d'oli que van definir l'estructura de les edificacions.

Els masos de muntanya i de mitja muntanya no s'organitzen en zones concretes. En aquest cas es tracta d'exemples allu-

nyats dels nuclis de poblament que exploten sectors ben delimitats de terra de secà. En molts d'ells ha tingut una presència important l'activitat ramadera, fet que determina la configuració arquitectònica del conjunt, que inclou corral i paridores.

La informació de què disposem no ens permet anar més enllà en la descripció de la realitat dels masos a les terres de l'Ebre. Es tracta, de moment, d'un patrimoni que en conjunt no es troba encara en un primer terme del debat públic al territori. Per això mereix ser mencionada la iniciativa del Parc Natural dels Ports de dur a terme inventaris i altres tipus d'estudis sobre l'arquitectura tradicional del seu àmbit de treball. Algunes de les conclusions van ser presentades aquest mes de novembre passat en una jornada tècnica.³ També en aquesta línia el mes de setembre de 2015 hi ha planificades unes Jornades d'Intervenció en Patrimoni de les Terres de l'Ebre. Organitzades per la Comissió Cívica del Patrimoni de les Terres de l'Ebre, l'Institut Ramon Muntaner i el Departament de Cultura, estaran dedicades monogràficament a aquests tipus d'arquitectures disperses. D'elles hauria de sortir la conveniència de catalogar, establir models i marcar pautes d'intervenció. Caldria, en definitiva, valorar un conjunt patrimonial que en aquest moment necessita que ens definim i que actuem. ■

Notes

1. A. VIRGILI, *Ad Detrimentum Yspanie. La conquesta de Tur-tusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Universitat Autònoma de Barcelona (Servei de Publicacions) i Universitat de València, 2001.

2. M.C. QUERALT TOMÀS, «Les barraques del Delta de l'Ebre, un dels habitatges populars més antics i singulars», *Revista d'Et-*

nologia de Catalunya, Barcelona: Generalitat de Catalunya, núm. 28 (2006), p. 96-108.

M.C. QUERALT TOMÀS, «Les barraques del Delta de l'Ebre», *Caramella. Revista de música i cultura popular*, núm. 18 (gener-juny 2008).

3. L'arquitectura rural tradicional al Parc natural dels Ports, jornada tècnica. La Sènia, 6 de novembre de 2014.

rimoni

SANTI PONCE I JACINT TORRENTS. Ecomuseu del Blat / UVic-UCC

L'ECOMUSEU DEL BLAT, XARXA DE PATRIMONI RURAL DE LA PLANA DE VIC

Normalment, els museus són llocs tancats on es guarden i s'exposen objectes i documents diversos. Però l'Ecomuseu del Blat (www.ecomuseudelblat.cat) vol anar més enllà de les quatre parets convencionals. Les seves sales són les diferents seus patrimonials que hi ha escampades arreu del territori, ja que aquest ecomuseu també inclou masies i cases dels pobles amb els seus camps, els horts, els animals, els boscos i els terrers. És a dir, un museu format pel conjunt del patrimoni agrari integrat en el paisatge rural després de segles d'activitat a la comarca d'Osona.

Els ecomuseus tenen finalitats científiques, educatives i culturals. S'interessen per les comunitats humanes, pels paisatges que habiten i pel patrimoni que han generat, a fi de proposar-ne la gestió i valoració. Estan concebuts com eines de participació cívica en el desenvolupament col·lectiu, es creen amb la col·laboració dels habitants per potenciar el benestar i estan orientats a preservar la identitat de les persones en relació amb la terra, la manera de viure i els productes propis.

La idea de l'Ecomuseu del Blat va néixer la dècada dels anys 1990 arran de l'inventari i catalogació de les col·leccions del mas El Colomer aplegades per Joan Lleopart, etnòleg *amateur*. El projecte es va covar fa quatre anys i actualment es troba en fase fundacional. S'emmiralla en les experiències museístiques existents a Catalunya i a Europa, adaptades a la Plana de Vic.

L'Ecomuseu del Blat vol desplegar una xarxa de patrimoni agrari amb finalitats científiques, educatives i culturals. Té com a principals objectius estudiar, preservar i difondre el ric patrimoni agrari de la comarca i la memòria dels pagesos a través del fil conductor del conreu del blat. La seva missió és la de posar en valor el patrimoni material i immaterial relacionat amb l'agricultura, la ramaderia i la vida a pagès, activar-lo i projectar-lo cap a les futures generacions. Posa un èmfasi especial en les eines i les feines de pagès anteriors a la revolució verda iniciada a mitjan segle xx, que amb la difusió del tractor, dels productes fitosanitaris i les llavors d'alt

rendiment, entre altres, va acabar amb les pràctiques i els coneixements acumulats durant moltes generacions. Per això, l'Ecomuseu del Blat vol esdevenir un espai de reflexió sobre la gestió i la sostenibilitat de les activitats practicades i, alhora, contribuir a la dinamització del medi rural.

Es tracta d'un projecte transversal i multidisciplinari que abasta diverses àrees del coneixement, que van de l'etnologia a la biologia, i que permet projectes de col·laboració amb corporacions municipals i comarcals, entitats del tercer sector, universitats, col·lectius emprenedors, agents turístics i d'altres, amb la qual cosa contribueix a l'articulació del territori. Actualment l'Ecomuseu del Blat ha iniciat les visites guiades a les seus patrimonials, ofereix tallers de restitució de les feines del cicle de l'any agrícola, prepara el projecte didàctic amb la participació de mestres dels centres educatius, recupera llavors tradicionals, localitza i estudia patrimoni material i de memòria oral i col·labora amb iniciatives naturalistes, d'agricultura social i de millora alimentària, entre altres activitats.

L'Ecomuseu del Blat és el resultat de la suma d'iniciatives individuals i col·lectives que, amb la participació d'entitats públiques i privades, té la voluntat d'ampliar les seus a altres indrets de la comarca d'Osona i establir xarxa amb equipaments similars d'arreu de Catalunya i d'Europa. Els seus impulsors són els ajuntaments de Taradell, Tona, Calldetenes i Folgueroles, i també els Tonis de Taradell i la Universitat de Vic. A més, es preveu la incorporació d'altres municipis i associacions de la comarca.

La seu de l'Ecomuseu del Blat, i alhora centre d'acollida i distribució de visitants, és a la Cabanya de la Roca, una cabanya d'era ubicada al costat de la col·lecció de carros de l'Al-

El mas El Colomer de Taradell. (Foto: Taradell, fons Ecomuseu del Blat)

1

2

5

8

11

13

14

16

patrimoni) (re

zinar de la Roca, custodiats pels Tonis de Taradell. Altres seus patrimonials que actualment formen part de l'Ecomuseu del Blat són el mas El Colomer de Taradell, el Museu del Pa de Tona, el molí de la Calvaria i la Casa Museu Verdaguer. No obstant això, les col·leccions i museus existents a la comarca vinculats amb el medi rural susceptibles de formar part de la xarxa de patrimoni agrari que impulsa l'Ecomuseu del Blat superen la vintena.

Les seus patrimonials de l'Ecomuseu del Blat

La Cabanya de la Roca ha estat restaurada per l'Ajuntament de Taradell, que n'és el propietari. Es tracta d'una cabanya d'era construïda el segle XVIII arran de l'especialització cerealícola de la comarca, a tocar de la zona del mas on es feien els pallers, per poder tenir les garbes a aixopluc i conservar-les ben eixutes fins a la batuda. L'edificació també s'utilitzava per guardar farratges i tenir-hi animals tancats. El visitant hi trobarà el centre de difusió, amb informació sobre les diverses seus de l'Ecomuseu del Blat, exposicions com la mostra d'eines de l'escloper Jordi Coll i productes de la terra.

L'Alzinar de la Roca vol revivre l'ofici de carreter, amb la fusta i el ferro al servei del transport. Creat pels Tonis de Taradell durant la dècada de 1990, és un espai on de manera col·laborativa s'han conservat i restaurat més de 70 carruatges, a més de diversos guarniments i eines del camp. L'interès etnogràfic de la col·lecció i el fet que encara avui s'utilitzin els carros i eines de treball per a les passades dels

Tres Tombs, permeten assegurar que es tracta d'una de les col·leccions de carruatges més importants del nostre país. El Museu del Pa, situat a Tona, mostra l'ofici de forner, les eines i les feines de fer pa. Creat l'any 1982 per Joaquim Sañé, forner de Tona, aplega una recopilació de més de tres-centes eines relacionades amb la producció del pa, tant el que es feia a les cases com el de les fleques. Conté també una de les col·leccions de pans tradicionals més completes de Catalunya, formada per tres-cents pans procedents de les comarques catalanes i d'arreu del món.

Les col·leccions del mas El Colomer de Taradell pertanyen a una masia de profundes arrels. A la planta baixa hi ha les sales d'entrada de la casa, amb les selles i guarniments, els carros i les eines agrícoles de tracció animal. La sala dels cistells, a les golfes, acull una mostra de cistelleria popular catalana, mentre que a la sala del Museu del Blat, a l'antic graner, s'exposen les eines emprades en el cicle de conreu dels cereals d'hivern.

Prop de la casa, al camp dels ametllers, seguint el cicle de l'any agrícola, s'hi pot veure la restitució d'un model de rotació quadriennal de conreus, on s'experimenta amb finalitats etnològiques, històriques, agronòmiques i educatives. El visitant pot participar en tallers de restitució de les feines del cicle de l'any amb l'ús de l'energia animal.

El molí de la Calvaria és un molí fariner a la riera de Sant Martí de Riudeperes (Calldetenes). Propulsat per energia hidràulica, conté reproduccions de diferents molins moguts per energia humana i animal. Es complementa amb un forn de llenya rotatori per a la producció de pans de varietats de cereals recuperades. El molí forma part de la Ruta dels Molins, un itinerari de visita de sis molins situats a la riera, amb canals, regs i basses que conformen una notable obra d'enginyeria hidràulica.

La Casa Museu Verdaguer de Folgueroles vol mostrar la casa d'un pagès del carrer major. Forma part de la casa familiar on el poeta romàntic Jacint Verdaguer (1845-1902) va residir els primers anys de vida. A banda d'aspectes biogràfics del poeta, s'hi reproduïxen elements de la vida quotidiana d'un poble de la plana de Vic. La Casa Museu Verdaguer és també la història de moltes famílies del poble de Folgueroles, situat a cavall de la plana i les Guillerries, que practicaven la pluriactivitat: els homes eren parcers i assalariats que treballaven camps dels grans masos del municipi, i feien de picapedrers, traginers o bosquerols a temps parcial, mentre les dones cuidaven el porc i l'aviram i moltes d'elles, nenes incloses, formaven part de l'estol de *fabricantes* que cada dia anaven a peu a treballar a les indústries tèxtils del Ter.

Obrador del molí de la Calvaria de Calldetenes. (Foto: Josep Albó)

ssenyeyes

Consorti per al Desenvolupament de la Catalunya Central
La masia sostenible.
Guia pràctica per a la rehabilitació i la construcció sostenible
 Solsona: Gràfiques MUVAL, 2011. 79 p., gratuït.

Aquesta publicació vol ser una primera aproximació a algunes de les solucions que es podrien adoptar en qualsevol masia o habitatge aïllat i, en general, en qualsevol habitatge, per fer-lo més sostenible i reduir la dependència del subministrament extern d'energia i aigua potable, els serveis de tractament d'aigües residuals i la gestió de residus domèstics.

Les masies han estat històricament un símbol d'auto-suficiència i sostenibilitat en el medi rural. En el context actual, però, amb l'arribada dels serveis bàsics a pràcticament la totalitat de les poblacions catalanes, les masies i l'hàbitat dispers han quedat en desavantatge.

Amb la guia es pretén donar pautes per millorar l'habitabilitat i alhora reduir l'impacte ambiental i les despeses econòmiques associades al consum d'energia en habitatges aïllats. Totes les possibilitats es tracten en quatre apartats: l'energia, l'aigua, els residus, i l'habitabilitat, la salut i el medi ambient. En cada apartat es raona per què cal fer una actuació determinada i com fer-ne el plantejament tècnic, a més de suggerir criteris i consells pràctics per tenir en compte a l'hora d'aplicar alguna de les mesures proposades.

La redacció de la guia ha comptat amb l'assessorament d'experts en els diferents camps que s'hi tracten i amb il·lustracions que fan que sigui eminentment pràctica per a qualsevol tipus de persona interessada en la temàtica.

La guia forma part de les accions del projecte Masies + Sostenibles i els seus continguts es poden completar amb les jornades tècniques anuals sobre la masia sostenible, el web del projecte i una aplicació mòbil sobre la guia.

JORDI VILALTA I MORA. Gerent del Consorci per al Desenvolupament de la Catalunya Central.

J. RAMOS RUIZ
Història i curiositats de les masies del Prat
 El Prat de Llobregat: Rúbrica Editorial, 2014. 129 p.
 Cròniques de la Memòria, núm. 27.

Ens és grat fer-nos ressò d'una publicació que versa sobre el coneixement i la divulgació dels valors patrimonials que detenen les masies, com a referents històrics del territori i de l'arquitectura tradicional de la part baixa del riu Llobregat.

Amb un discurs original i dinàmic, tal com ens té acostumats l'autor, es presenta una acurada síntesi sobre l'abast i l'entitat que, històricament, han tingut les masies de l'entorn d'aquesta població del delta. El treball s'articula a partir d'una periodització que serveix de pauta per repassar com, des del segle XII fins als nostres dies, aquestes construccions agràries han estat determinants per a la vida social i l'activitat agropecuària del Prat i el seu terme.

La contextualització documental i territorial és la premissa que determina el rigor que caracteritza l'obra, a l'hora d'aprofundir en el coneixement dels aspectes fonamentals per comprendre tant l'evolució constructiva de les masies com la transformació que han experimentat aquests terrenys al llarg dels segles.

El text posa de manifest com aquestes edificacions han esdevingut un dels principals elements del paisatge agrícola del delta i, com a tals, també han estat cabdals en la conformació del terme i el nucli urbà del municipi ribenc. Amb tot, el relat no s'està de fer un recull exhaustiu de les vicissituds urbanístiques que han comportat la desaparició d'un gran nombre d'aquestes masies.

L'edició de treballs com aquest assoleix una rellevància especial en relació a marcs geogràfics on l'arquitectura popular, tot i el paper transcendental que ha tingut en el decurs dels anys, ha estat relegada en pro del creixement de les grans conurbacions. Aquestes iniciatives són, doncs, necessàries per a l'estudi històric, arquitectònic o arqueològic, com també per a la conscienciació social respecte als valors culturals. I, sens dubte, aquesta publicació ho aconsegueix per als béns d'aquesta mena que integren el patrimoni del Prat de Llobregat.

ISIDRE PASTOR i BATALLA. Arqueòleg.

DE tria novetats)

R. BOLEDA; R. CARDONA
La ceràmica negra de Verdú.
 Guissona: Ed. Grup de Recerques de les Terres de Ponent. 319 p., 20,80 €.

Ramon Boleda analitza els orígens ceràmics a Verdú, les nissagues dels cantirers documentats des de l'edat mitjana, l'època moderna, els cantirers eventuais documentats, la pervivència de la feina de terrissaire al costat de la de pagès, les confraries i les seves ordinacions i festes, i la ubicació de forns i obradors. Així mateix estudia l'evolució de la tipologia de les ceràmiques i de la decoració utilitzada des del segle XVI, com també les imatges dels darrers cantirers. Ramon Cardona, d'altra banda, estudia el tractament de la terra, les restes i les parts del torn, els tipus de forns i els seus plànols, i el nou forn d'Enric Orobít. Per acabar s'expliquen els orígens de l'Associació de Terrissaires de Verdú, com també el present i el futur incert de l'entitat.

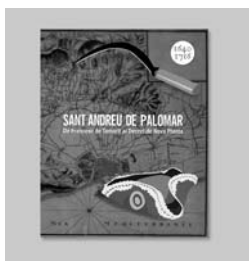
F. GRAU VERGE; N. SAUCH CRUZ
Guerra i territori (1808-1814):
 Benicarló: Onada Edicions, 2014. 165 p., 18 €. Col·lecció La Barcella, 16.

Estudi sobre el desenvolupament de la Guerra del Francès als territoris del riu de la Sénia, que analitza l'abans i el després de l'ocupació francesa de Tortosa, la intervenció al Maestrat, la fi de la guerra i el sorgiment de grups resistents en forma de guerrilles. El llibre abasta el context socioeconòmic, les estructures polítiques i administratives, el control francès a Ulldesona i Vinaròs, la Junta Corregimental de Tortosa i les conseqüències de la guerra a localitats com Ulldesona o Tortosa. La publicació es completa amb plànols, mapes, fotografies i gravats sobre el tema.

A. CAPDEVILA i MUNTADAS
Quan la terra promesa era al Sud.
 Rubí: Fundació Iluro, 2014. 274 p., 20 €. Premi Iluro de Monografia Històrica 2013.

Estudi sobre la immigració francesa al Maresme des de finals del segle XVII fins al 1700, que estudia les causes, els orígens i la procedència d'aquests immigrants, dels temporers als definitius. L'autora analitza els percentatges migratoris a través dels casaments, la immigració femenina, les relacions socials, laborals i de parentiu, les xarxes creades pels immigrants francesos entre ells i amb catalans, la imatge que se'n tenia, els diferents processos i les causes de la fi d'aquest moviment. També comenta la resta de moviments migratoris a la comarca i l'impuls demogràfic i econòmic que va tenir el Maresme.

DD.AA.
Sant Andreu de Palomar De Francesc de Tamarit al Decret de Nova Planta.
 Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias i Ajuntament de Barcelona, 2014. 334 p., 20 €.

Llibre de Xavier Martín, Manel Martín, Jordi Petit, Sebastià Que, Jaume Seda i Pau Vinyes, on s'analitzen els fets militars i socials de la vila de Sant Andreu del Palomar, situada al pla de Barcelona, des de l'inici de la Guerra dels Trenta Anys fins als Decrets de Nova Planta. El volum comenta l'evolució de la Guerra dels Segadors, la revolta de les Barretines i la Guerra de Successió, la cort de Carles III, el setge de Barcelona i l'afecció del Decret de Nova Planta. També explica la biografia de Francesc de Tamarit i la història de la capella del Sant Crist dels Segadors.

DD.AA.
VII Trobada d'Entitats de recerca local i comarcal del Maresme:
 El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2014. 158 p.

Actes de la VII Trobada del Maresme, que va tenir lloc al Masnou el 2013, amb una presentació de l'Ajuntament (P. Parés i J. Oliveras), el record de l'argentoní Julià Lladó (R. Almuzara i E. Subiñà) i la publicació de diferents articles sobre la Guerra de Successió: visió econòmica (B. Oliva), fonts documentals a Alella (J. Albaladejo, R. Anglada i A. Asensio), herois (S. Bonada), mapa (B. Oliva), llegendes (R. Coll), joc de guerra (T. Marí), i censos i censats al Masnou (J. Muray). Pel que fa als estudis del segle XVIII, es publiquen recerques sobre Vilassar de Mar (A. Serrano), Argentona (E. Subiñà), el món mariner (L. Carbonell), la Torre (F. Forn) i Arenys de Mar (A. Llamas). El llibre acaba amb les conclusions de la trobada (M.C. Jiménez) i un seguit de fonts sobre la Guerra de Successió al Maresme i Catalunya.

S. AMORÓS i CAPDEVILA
Francesc de Moner i de Miret
Centre d'Estudis d'Isona i Conca Dellà, 2014. 174 p., 15 €

Biografia de Francesc de Moner i de Miret, que explica les nissagues Moner-Amorós el 1700 i l'evolució de la Guerra de Successió a la Conca de Tremp. Estudia la participació del personatge a la batalla de Guàrdia de Noguera —entre altres combats per la Ribagorça i el Pallars— dirigint els exèrcits austriacistes, el posterior nomenament com a governador del marquesat del Pallars i comte de Serra Nevada, i també la fi de la guerra i l'organització de guerrilles. Igualment explica l'exili a Viena de Gervàs Plana de Castellnou i la mort dels protagonistes. Recull també el testament, la llegenda i els retrats de l'Arxiduc que tenia Francesc de Moner, a més de transcriure documents de l'arxiu familiar.

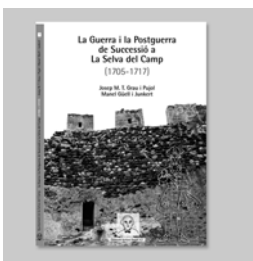
E. MALLORQUÍ
Pagesos i homes de mar de Lloret.
Lloret de Mar: Ajuntament de Lloret de Mar, 2014. 239 p., 23 €. Col·lecció Es Freres, núm. 14.

A partir de la transcripció del capbreu de la Pabordia de Novembre o de Lloret de 1317-1320, l'autor estudia el terme de Lloret el segle XIV, amb la parròquia de Sant Romà, el castell de Sant Joan, el domini de la seu de Girona i les altres senyories (el monestir de Sant Salvador de Breda, el rector i els cavallers Camós i Alou), els habitants dels masos i les bordes, els homes de mar i les primeres notícies del port de Lloret, la universitat de Lloret i els conflictes interns de la vila. El document també li permet analitzar la feina al camp i al bosc, el comerç, la pesca, la ramaderia i els oficis artesanals.

E. BOADA I ARAGONÈS
Mont-roig 1666, una història negra.
Tarragona: Ganzell, 2014. 41 p., 8 €. Col·lecció Quaderns de la Pixerota.

Estudi d'un petit procés judicial iniciat al final de juny de 1666 a Mont-roig del Camp arran de la mort d'una nena de tres anys, possiblement a causa d'un assassinat. El llibre analitza breument la violència i les pestes a la vila al llarg dels segles, la ubicació del carrer on vivien els protagonistes, el sistema judicial de la vila, els testimonis i la «peculiar» sentència d'una trista història familiar que el 1666 va consternar aquesta localitat del Baix Camp.

J. M. GRAU ; M GÜELL
La Guerra i la Postguerra de Successió a la Selva del Camp
La Selva del Camp: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de la Selva del Camp, 2014. 266 p., 12 €. Col·lecció Ventura Gassol, núm. 3.

Estudi sobre la Guerra de Successió que relaciona l'evolució de la història de Catalunya i del conflicte amb les repercussions a la vila de la Selva del Camp. El llibre comença amb una introducció general de la guerra dels Austries contra els Borbons, i continua amb la campanya austriacista dels Nebot, les diferents batalles i les reaccions locals fins a la contraofensiva borbònica de 1710. Més tard, analitza els anys de derrota, ocupació del poble i servituds militars oneroses (al·lotjaments, proveïments, bagatges i pagaments), com també les conseqüències polítiques, demogràfiques, econòmiques i socials del conflicte.

X. MARTÍ I YLA
Colònies (i veïnats) industrials de la Selva.
Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2014. 380 p., 27 €.

Estudi de Xavier Martí prologat per Joaquim Nadal sobre el procés d'industrialització de la Selva, amb una extensa i documentada anàlisi dels promotors, els moviments sindicals i l'evolució històrica i urbanística de diferents barris i veïnats creats al voltant de les colònies industrials. El llibre es fixa en el barri del Pasteral, les mines i la colònia tèxtil d'Osor, el veïnat industrial d'Anglès, l'evolució de la colònia al poble de Bonmartí, els diferents projectes de l'Empalme de Maçanet-Massanes, el sorgiment de la colònia de Tordera durant el franquisme, i el canvi de model industrial a Blanes.

noticiari

156

1 Agenda

■ 7ns. Tallers i Jornades de Memòria Oral: «Fer de músic (II): Els cantants en les orquestres de ball» TORROELLA DE MONTGRÍ, 7 DE FEBRER. ORGANITZA: MUSEU DE LA MEDITERRÀNIA.

■ Curs d'història de la dona medieval SANT CUGAT DEL VALLÈS, DEL 12 AL 26 DE FEBRER. ORGANITZA: SOCIETAT CATALANA DE GENEALOGIA, HERÀLDICA, SIGIL-LOGRAFIA, VEXIL-LOGOLOGIA I NOBILIÀRIA.

■ Curs d'història de Catalunya (segles XVI-XVIII): «L'edat moderna al Pla de l'Estany» BANYOLES, 13 DE FEBRER. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DE BANYOLES.

■ 7ns. Tallers i Jornades de Memòria Oral: «Imatges que fan Parlar: Barcos i mariners al port (SAMP)» PALAMÓS, 13 DE FEBRER. ORGANITZA: MUSEU DE LA PESCA.

■ Exposició: «75 anys del Col·legi Claret» VALLS, DEL 20 DE FEBRER AL 8 DE MARÇ. ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS VALLENCOS.

■ 7ns. Tallers i Jornades de Memòria Oral: «Veus de la mar. Els pescadors de Barcelona: Multiculturalitat a bord» BARCELONA, 26 DE FEBRER. ORGANITZA: MUSEU MARÍTIM DE BARCELONA.

■ II Trobada d'Entitats d'Estudis del Vallès: «El pas de la societat agrària a la societat industrial al Vallès»

MONTMELÓ, 28 DE FEBRER. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE MONTMELÓ, MUSEU MUNICIPAL DE MONTMELÓ, CCEPC I INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ 7ns. Tallers i Jornades de Memòria Oral: «Veus de la mar. Els pescadors de Barcelona. Pescadors a terra: comunitat i espai» BARCELONA, 5 DE MARÇ. ORGANITZA: MUSEU MARÍTIM DE BARCELONA.

■ XI Jornades d'Història Local i Patrimoni Cultural a Menorca

ALAIOR, 6, 7 I 8 DE MARÇ. ORGANITZEN: INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS I CENTRE D'ESTUDIS LOCALS D'ALAIOR.

■ Ruta heràldica pel Barri Gòtic de Barcelona BARCELONA, 7 DE MARÇ. ORGANITZA: SOCIETAT CATALANA DE GENEALOGIA, HERÀLDICA, SIGIL-LOGRAFIA, VEXIL-LOGOLOGIA I NOBILIÀRIA.

■ Masia i Territori. I Congrés del món de la masia: passat, present i futur del territori rural català. BARCELONA, 11, 12 I 13 DE MARÇ DE 2015. ORGANITZA: ICEA-IEC.

■ 7ns. Tallers i Jornades de Memòria Oral: «Veus de la mar. Els pescadors de Barcelona: El respecte pel mar»

BARCELONA, 12 DE MARÇ. ORGANITZA: MUSEU

■ Curs d'Història de Catalunya (segles XIX-XX): «El segle XIX a Catalunya (fins al 1875)» BANYOLES, 13 DE MARÇ. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DE BANYOLES.

■ 7ns. Tallers i Jornades de Memòria Oral: «Mestres dels fogons: Fogons a la barca» PALAMÓS, 14 DE MARÇ. ORGANITZA: MUSEU DE LA PESCA.

■ Presentació del llibre *Noms de lloc del terme de Vilafranca del Penedès* VILAFRANCA DEL PENEDES, 14 DE MARÇ. ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS.

■ Congrés «Història local, l'estat de la qüestió». Any Clapés (1872-1939)

SANT ANDREU DE PALOMAR (BARCELONA), DEL 20 AL 22 DE MARÇ. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS IGNASI IGLÉSIAS.

2 Noticiari

CONGRÉS HISTÒRIA LOCAL, L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ Els dies 20, 21 i 22 de març de 2015 se celebrarà a Sant Andreu de Palomar (Barcelona) el congrés *Història local, l'estat de la qüestió*, organitzat pel Centre d'Estudis Ignasi Iglésias i amb el suport de l'Institut Ramon Muntaner, la CCEPC, Tot Història Associació Cultural, Taller d'Història de Gràcia i Taller d'Història del Clot-Camp de l'Arpa. L'objectiu d'aquest congrés, emmarcat en l'Any Clapés, és reflexionar sobre la situació actual de la història local: com han influït les tecnologies de la informació en la recerca i la difusió de la història local, quins són els protagonistes de la història local en l'actualitat, quines són les línies principals de recerca avui en el marc de la història local, o quina presència té la història local en l'ensenyament, entre altres qüestions. Per fer-ho es proposen tres àmbits d'estudi, que giraran entorn d'una taula rodona cadascun: - Àmbit 1: «Història local, l'estat de la qüestió». Se centra en l'actualitat de la història local, els

seus protagonistes, les principals línies de recerca, la presència en l'ensenyament, i el binomi història local - estudis locals.

- Àmbit 2: «Història local: vocació o professió?». Té com a objectiu analitzar la presència de la història local a les universitats, l'estímul i els incentius per a la recerca local i les seves perspectives de futur.

- Àmbit 3: «Eines per a la difusió de la recerca local avui». Pretén analitzar quines eines existeixen actualment per a la recerca i difusió de la història local i el seu aprofitament.

Per a més informació i inscripcions: cei Iglesias@terra.com.

COMMEMORACIÓ DELS SET-CENTS CINQUANTA ANYS DEL NAIXEMENT DE RAMON MUNTANER

Aquest any 2015 es commemoren els set-cents cinquanta anys del naixement de Ramon Muntaner, per la qual cosa l'Ajuntament de Peralada, amb la col·laboració de la Generalitat

de Catalunya, i amb el suport d'entitats com el mateix Institut Ramon Muntaner, ha impulsat una sèrie d'activitats durant tot l'any, de caràcter cultural, cívic i participatiu, per tal d'estimular i fomentar el coneixement i la divulgació de la *Crònica*, una de les obres mestres de les lletres catalanes medievals, entre el gran públic. Els objectius que es volen aconseguir amb aquesta commemoració són difondre la figura de Ramon Muntaner i la *Crònica* arreu de Catalunya i els territoris de parla catalana; impulsar la relectura i l'actualització de la seva obra, conjuntament amb les institucions de la cultura i l'ensenyament, així com els mitjans de comunicació, i acostar Ramon Muntaner al públic en general, com a cronista i historiador. Les activitats de l'Any Muntaner es poden consultar al calendari dels centres d'estudis editat per l'IRMU i al seu portal, així com també al de l'Ajuntament de Peralada.

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniencs), Joan Busqueta (UdL), David Cao (P. Estudis Osonencs), Joaquim Capdevila (UdL), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Narcís Figueras (UOC), Antoni Gavaldà (URV), Oriol Granados (CE. Montjuïc), Carla González Collantes (UIC), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Lourdes Plans (C.E. Històrics de Terrassa), Joaquim M. Puigvert (UdG), Mercè Renom (C.E. Comarcals Baix Llobregat), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Saguer (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (S. Arqueologia i Paleontologia. G.Cat), Francesc Viso (CCEPC).

Consell assessor: Agustí Alcoverro (MHC), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB) <http://www.sre.urv.es/irmu/plecs/>.

Revista editada per:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudi de Parla Catalana

CENTRE D'ESTUDIS
COMARCALS DE
BANYOLES
www.ccepc.org

Amb el suport de:

Generalitat
de Catalunya

Diputació de Barcelona
xarxa de municipis

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

FUNDACIÓ PRIVADA
MÚTUA CATALANA

Diputació de Girona

Diputació de Lleida

INSTITUT
D'ESTUDIS
ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida